

СЕКРЕТАРИЈАТУ ФИЛОЛОШКОГ ФАКУЛТЕТА
БЕОГРАД

Предмет: Извештај Комисије за преглед и оцену докторске дисертације
Радмила Кошутећа

Наставно-научно веће Филолошког факултета Универзитета у Београду, на седници од 1. октобра 2014. године (број одлуке: 2506/1), изабрало је Комисију за преглед и оцену докторске дисертације коју је, под насловом *Култура светог и уметност хармоније у Јаковљевој лествици*, предао мр РАДМИЛО В. КОШУТЕЋ, у саставу: 1. др Радмило Маројевић, редовни професор (изабран 16. децембра 1988), научна област: руски језик, Филолошки факултет Универзитета у Београду; 2. др Зорица Кубурић, редовни професор (изабрана 30. априла 2006), научна област: социологија религије, Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду; 3. др Драган Протић, ванредни професор (изабран 21. октобра 2005), научна област: историја религије, Богословски факултет Универзитета у Београду; 4. др Кринка Видаковић-Петров, научни саветник (изабрана 21. децембра 1999), научна област: компаративистика, Институт за књижевност и уметност у Београду.

Пошто је проучила поднети рукопис, Комисија упућује Већу следећи

РЕФЕРАТ

1. Кандидат РАДМИЛО ВЛАДЕТИН КОШУТЕЋ, рођен 26. јуна 1981. у Београду (општина Савски венац, Србија), који је у Риму 29. септембра 2011. одбранио магистарску тезу *Ибн Хазмова и Спинозина критика Петокњижја* и тиме стекао академско звање магистра из научне области религијске науке, поднео је на преглед и оцену рукопис: *Култура светог и уметност хармоније у Јаковљевој лествици* / Радмило В. Кошутећ. Докторска дисертација. Београд: Универзитет у Београду, Филолошки факултет, 2014, с. [8] + 1–277 + [3].

Разматрани рукопис састоји се од Увода (с. 1–5), пет централних поглавља: 1. Лестве Јаковљевог сна (с. 5–15); 2. Појам светог кроз историју (с. 16–76); 3. Свето као човеково богатство (с. 77–103); 4. Примери Јаковљевог сна у уметности (с. 108–137); 5. Јаковљеве лестве у светској духовној архитектури (с. 156–191), Закључка (с. 258–260) и Литературе. На почетку рукописа су, на непагинираним странама, после насловних страна на српском и енглеском, резимеи на српском и енглеском језику и садржај, а на крају рада кратка биографија аутора рада (с. 277) и, на непагинираним странама, изјаве. Рад садржи 77 скица и слика. На крају сваког од пет поглавља постоје закључци у којима су сумирани резултати конкретног аспекта истраживања. У Закључку на крају рада представљен је општи аспект раз-

матране теме. Свако од поглавља подељено је на потпоглавља која ближе одређују и именују мање проблемске целине којима се аутор у раду бави.

2. У поглављу „Увод“ прецизиран је предмет рада и његови задаци, грађа (литература) на којој се рад заснива, као и примењивана методологија. Предмет рада је научно истраживање појмова светог и хармоније сагледаних из перспективе Јаковљеве лествице. Задаци рада су систематска анализа теме путем аналитичких поступака културне антропологије. Грађа се заснива на обимној иностраној и домаћој литератури из области културне антропологије, културе и теорије религије, као и на истраживању релевантних база података где су сакупљени изворни теолошки текстови, извори из области историје и, пре свега, историје уметности, те научни радови који се односе на тему која се обрађује у докторској дисертацији — литератури, како ужој, која се односи на сам појам светог, са теолошког и културолошког становишта, тако и широј, која сагледава културне феномене и појаве у уметности. Методологија истраживања се ослања на мишљења и теорије најпознатијих представника из области историје религије Рудолфа Отоа и Мирче Елијадеа. Изучавању и испољавању светог пришло се методолошки опрезно, пажљиво и одговорно, па је било потребно следити строги ток излагања који анализира појављивање и понашање религиозног човека различитих епоха кроз историју у спектру феноменологије различитих духовних оријентација.

У садржајном уводу аутор је такође објаснио своја идејна полазишта и сврсисходност избора теме дисертације, дао сажет теоријски оквир у ком се кретало истраживање и укратко представио методе које је користио у истраживању. У уводу аутор је истакао главне одреднице овог рада: појам хармоније и светог, сагледан из перспективе Јаковљевих лестава. Истраживање се заснива на анализи суштинских елемената егзегезе референтног библијског текста и сагледавању храма као остварења хармоничног и светог у разним религијама и културама. Упоредна анализа је трагала за заједничким именитељима у многим религијама, за социјалном хармонизацијом неба и земље кроз стварање сродних средишта ходочашћа, сагледавајући улогу уметности у том процесу. Аутор у овом делу истиче да је култура истински покретач развоја човечанства. Као стваралац, покретач културе, човек је наследник својих предака чије прикупљено наслеђе чува и обогаћује. Култура обухвата не само уметност већ и начин живота, системе вредности, веровања и традиције. Појам „култура“ означава све оно чиме човек током историје развија многоструке способности свог духа и тела, као и све активности којима очовечује друштвени живот и утиче на стварање и преношење великих духовних искустава. Ауторова намера била је да разјасни појмове светог и склада из угла приче о Јаковљевим лествама као архетипске представе сусрета неба и земље. Служећи се хеуристичким поступцима културне антропологије, аутор је настојао да подробно размотри човекову потребу да помоћу симбола искаже невидљиво, с обзиром на то да је контемплативно један од најважнијих чинилаца на којима почива култура. Културно и духовно наслеђе човека не може се објаснити без *homo symbolicus-a*, као његовог аутора, који неизбежно настоји да растумачи свој положај у космосу. Осим културне антропологије, антропологија светог омогућава сагледавање *homo religious-a* и *homo symbolicus-a* кроз симболе, митове, обреде и веровања. Симболи дају смисао људском постојању, они су на неки начин *aura numinosa*, њима човек открива оно тајанствено. Човек кроз симболе живи у хармонији са земљом и небом.

Кроз контемплацију небеског блага симболи откривају трансцендентно. Симболи су како аутор сматра од суштинског значаја у структурама религијске антропологије. Они су знаци који спајају видљиво са невидљивим, отварају се ка стварности која није ограничена просторно и временски и као такви проширују рационалну мисао: између рационалне и симболичке мисли успоставља се савез. Симболи и симболичност главни су елементи у уметности, историји уметности, психоанализи, лингвистици, социологији, антропологији, религији, егзегези, филозофији, теологији и егзактним наукама. Од када је ушао у културни амбијент кроз друштвене представе и понашања, симбол омогућава пролаз од невидљивог ка видљивом. Изучавајући симболику Јаковљевих лестви аутор је трагао за потврдом да се свето и хармонично неминовно прожимају кроз човекову потребу за уздизањем изнад свакодневног; трагајући за савршеним узором чије је остварење могуће кроз хармоничност светог, на којој се гради културна, уметничка и антрополошка баштина.

3. У првом поглављу „Лестве Јаковљевог сна“ аутор хронолошки износи причу о патријарху Јакову као патријарху и родоначелнику јеврејског народа, његовом пореклу, одласку у Ханан и чудесном сновиђењу које је имао током путовања када се зауставио на једном месту да преноћи. Како са етимолошке тачке гледишта, у којој аутор објашњава разна значења имена Јаков, али и друге ономастичке јединице древнога Израела, тако и са историјске и теолошке тачке гледишта, аутор наводи научно утемељене чињенице које појашњавају многе недоумице везане за Јаковљев живот као и за стицање положаја првенаштва а које су предмет великих полемика током низа деценија. Такође, аутор у овом делу тумачи симболику Јаковљевих лестви као изразитог и најречитијег примера светог и хармоније у митовима о успињању. У овом делу аутор већ наглашава и наговештава важност појма „свето“, који је детаљно обрадио Рудолф Ото, као и израза „јерофанија“, чији је творца Мирча Елијаде.

4. У другом поглављу „Појам светог кроз историју“ аутор детаљно анализира религијску антропологију која налази свој извор управо у поменутом библијском тексту. У првој целини рада истакнуте су следеће одреднице: феноменологија, природа, функција и етимологија сакралног. Аутор се, у овом делу рада, бавио анализом светог, почев од улоге светог у животу пећинског човека, па до схватања, места и значења светог у великим политеистичким и монотеистичким религијама, као и у многим културама. Представљене су и размотрене социолошке и антрополошке теорије познатих социолога и антрополога, попут Емила Диркема, Анрија Ибера, Марсела Моса, Левија Брила, Рожеа Кајое, Лауре Леви Макаријус и Ренеа Жирара, као и највећих историчара религије, обновитеља светог, Натана Содерблома, Рудолфа Отоа, Ван дер Лева и Мирче Елијадеа.

5. У трећем поглављу „Свето као човеково богатство“ аутор хронолошки и прегледно излаже развој појма „свето“ почев од палеолита, неолита, мегалитске уметности, пећинских цртежа из Вал Камонике, те древних индоевропских култура попут сумерске, вавилонске, хетитске, старогрчке, римске, јеврејске, па све до хришћанских и исламских култура.

6. У четвртном поглављу „Примери Јаковљевог сна у уметности“ детаљно је анализирано и растумачено значење речи *хармонија*, почев од етимологије те речи, изнете су теорије о хармонији старогрчких филозофа и конфучијеваца. Аутор је у

овом делу показао како се образац Јаковљевих лестви може пронаћи и у разним делима светске књижевности као на пример у Хомеровој „Илијади“ и „Одисеји“, Платоновој „Држави“, Дантеовом „Рају“, у „Служби светом Симеону“, роману Ентонија Прајса „Овде беху чудовишта“, романима Ђулијана Грина и роману „Рајски водоскоци“ Артура Кларка. Аутор такође указује да су Јаковљеве лестве биле неисцрпна тема многих уметника почев од српског средњовековног и барокног сликарства, преко западне уметности, Рибере, Муриља, Вилијема Блејка, Марка Шагала, Константина Бранкушија и Исака Виткина.

7. У петом и главном делу рада „Јаковљеве лестве у светској духовној архитектури“ истакнут је значај Јаковљевих лестви, које у себи садрже елементе хармоније и светог и које се као такве могу применити на свете грађевине многих религија и култура. У овој целини разматрају се елементи светих грађевина из угла великих светских религија. У светилиштима и светим предметима, који су стварни и симболички и, уопште, репрезентативни израз тих религија, предочава се силазак неба на земљу: у зигуратима, обелисцима, пирамидама, астечким пирамидама, хиндуистичким, таоистичким, шинтоистичким, будистичким храмовима, Будиним киповима, храмовима античке Грчке и Рима, црквама и џамијама. У овим сакралним грађевинама дочарава се спој неба и земље, хармонија успињања и силажења а помазањем се освећују предмети преко којих се испољава мистичко искуство. Успињање је израз општења са божанствима јер човек своја чула надилази успињањем, чији је симбол планина-храм, док су олтари подизани на узвишењима и врховима брда.

8. У Закључку као завршном поглављу рада разматрани су резултати истраживања ове докторске дисертације који су у складу са оквирима постављеним и најављеним у пријави теме, као и у садржајном уводу у дисертацију. Тема која је обрађивана захтевна је, обухватна и сложена. Наведена библиографија, као и сам текст дисертације доказ су да је аутор користио релевантну и савремену литературу и да је постављене проблеме обрадио са критичком дистанцом, поштујући принципе научне објективности.

Аутор закључује „да је представа Јаковљевих лестви као архетипска слика сусрета неба и земље била подстицај за анализу појма светог у разним религијама и културама. Симбол лестви, у уметности или свакодневици, без обзира на то да ли је њихово значење физичко или метафизичко, садржи јаку симболичку поруку кретања, превазилажења овоземаљске стварности, иступања из самог себе. Цео човеков живот јесте пут ка савршеном, ка успињању, који се одликује стремљењем тварног ка нетварном, несавршеног ка савршеном. Свет није нешто монолитно, статично и завршено, већ је у непрекидном кретању и допуњавању супротности (умно-чулно, небо-земља). Само небо, звездани свод, бесконачни простор поседују митско-верска значења. *Високо* и *уздигнуто* изрази су оностраног, истински светог. Живот атмосфере и небеских тела показује се човеку као бесконачни и неисцрпни мит“ (с. 258).

Значајан допринос ове дисертације јесте истицање могућности да се, независно од догматских ставова, проучавањем светог, митова, култова и култура, почев од најстаријих заједница, реконструисањем далеких обредних радњи, не заобилазећи садашње тренутке живљења и стварања, могу назрети корени исконског човековог религиозног понашања и да се могу разумети хомогене тежње и историјске разноликости, као и да је могуће продубити настојање људског духа као и његову тежњу ка узвишеном. Аутор се пита може ли се објаснити данашње широко инте-

ресовање за религијске феномене, које антрополози, социолози, психолози описују и тумаче као „носталгију за коренима“, као једну личну потребу за поновним уласком у заједницу, са претходним поколењима, која нам предају величанствена искуства све до најдубљих исконских тајни човечанства? Или као једну скривену потребу за заштитом од бола и смрти, од претње и од непредвиђеног? Или као интелектуалну потребу за свеопштим и коначним објашњењем живота, сопствене животне приче и многобројних и хетерогених облика живота? Све су ово отворени проблеми на којима се заснива ово истраживање.

Истраживања о *светом*, у религијама и културама, уводе нас у темељну религијску антропологију, која за предмет изучавања има религиозног човека (*homo religiosus*) који проживљава искуство светог. Религијска антропологија проучава човека као ствараоца и корисника скупа симболичких знакова светог али и као носиоца религијских веровања која управљају његовим животом и понашањем, што донекле омогућава сагледавање обима овог истраживања.

Заправо, свака религија има своје посебно место у односу на човека, на његов положај и на његово укључење у космос, у културу и у друштво. Ослањајући се на типолошку упоредну методу многих историчара религија настојало се на што бољем представљању профила *homo religiosus-a*. Овај појам, који се налази заједно са појмовима *homo symbolicus*, *homo viator*, *homo ludens*, *homo faber*, црпи своју оперативну стварност из посебности човековог искуства светог, која произлази из изучавања речника светог, с једне стране, а с друге стране, из културне и историјске везаности *homo religiosus-a* за одређену средину. Овим истраживањем се дошло до закључка да је могуће говорити о грчком, римском, хинду, јеврејском, хришћанском *homo religiosus-у*, као и о *homo religiosus-у* уопштено, то јест о његовој симболичкој активности и да је могуће назрети историјски тренутак првог појављивања *homo religiosus-a* у праисторији, као и развој његове религиозне свести. Да би се разумела психичка и ментална активност човека свих времена, треба имати у виду то да се два појма, *homo religiosus* и *homo symbolicus*, користе заједно. Са драматичним повлачењем временских граница у областима палеоантропологије и палеоонтологије, може се рећи да се искуство светог појавило много пре изума писма и да га треба сместити у релативно рану праисторију.

Значајан је допринос ове дисертације и у истицању структуре светог која се налази у уметности свих култура света. Истакнуто је да се без разумевања структуре светог, не може разумети уметнички израз прошлости. Уметничко дело исказује човекову чежњу за преображењем природног живота и за досезањем суштинске, духовне постојаности. Уметност је урођен облик човековог постојаног искуства. Оплемењеност ствараоачеве природне духовности опредмеђује се у делу као посебној и самосталној стварности. Стваралачки занос чезне за новим простором и формама. Чежњу за новом, преображеном стварношћу једино је могуће исказати посредством стваралаштва. Човекову потребу за преображењем природног живота и за досезањем суштинске, духовне постојаности исказује само уметничко дело. Унутрашња стварност дела оличава човеково савршено живљење и узвишени простор. Духовна суштина човека је премештена из његовог живота у његово дело, и у његове естетске занесености. Први примери ликовне уметности, цртежи из палеолитског периода стари 40.000 година, имају магијско-религијско значење. Од тада, током свих векова, уметност није прекинула везу са религијом тако да су и највред-

нија ремек-дела надахнута њоме. Ликовна уметност има свој корен у религији, као што га имају архитектура, музика и поезија.

Архитектура светих грађевина симбол је натприродних вредности. Храм је градитељско знамење и јединствени спој прошлости, садашњости и будућности. Он представља велико духовно средиште које се ослања на прошлост а које ће зрачити и у будућности. Свете грађевине граде, изграђују и преображавају материју, човека, народ и заједницу. Иако се храмови разних религија разликују, сви они својим куполама, звонницама, ступама, пагодама, минаретима, стубовима, зраче ка узвишеном, јер се тим вертикалама оживотворује космос, а реч космос значи лепота.

9. *Литература* (с. 261–276), на енглеском, италијанском, француском и српском језику, има 228 јединица и представља и сама значајан извор за даља истраживања у области из које је тема докторске дисертације.

10. На основу резултата истраживања у оквиру рада на докторској дисертацији кандидат мр Радмило Кошутећ је објавио, у часопису „Религија и толеранција“, три рада: 1. *Свето у светској духовној архитектури* [Vol. X, № 17, Јануар – Јун 2012]; 2. *Трешњини цветови излазећег сунца–камиказе* [Vol. X, № 18, Јул – Децембар 2012]; 3. *Алевизам као феномен у оквиру ши'итског ислама* [Vol. XI, № 19, Јануар – Јун 2013].

11. На основу изнетог прегледа рада и укупне оцене дисертације Комисија закључује да је кандидат Кошутећ успешно обрадио ову комплексну и захтевну тему интердисциплинарног карактера, да је текст дисертације урађен према одобреној пријави дисертације и да је реч о раду који представља оригинално и самостално научно дело. Нека конкретна питања и аспекти истраживања захтевају ближе образложење, што се може остварити у дискусији за време одбране.

12. На основу свега наведеног Комисија предлаже Већу да рукопис под насловом *Култура светог и уметност хармоније у Јаковљевој лествици*, кандидата магистра РАДМИЛА В. КОШУТЕЋА прихвати као докторску дисертацију и да кандидата позове на јавну одбрану рада.

КОМИСИЈА:

др Радмило Маројевић, ред. проф.

др Зорица Кубурић, ред. проф.
Филозофског факултета у Новом Саду

др Драган Протећ, ванр. проф.
Богословског факултета у Београду

др Кринка Видаковић-Петров, научни саветник
Института за књижевност и уметност у Београду